

РОЗДІЛ 1. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82(477) "18/19" : 801.73

DOI <http://doi.org/10.26661/2414-9594-2018-1-01>

ЛІТЕРАТУРНА ГЕРМЕНЕВТИКА ДМИТРА ДОНЦОВА: ЕСТЕТИКО-НАЦІОСОФСЬКИЙ ВЕКТОР

Колкутіна В.В., к.філол.н., доцент

*Національний університет "Одеська юридична академія"
вул. Фонтанська дорога, 23, м.Одеса, Україна*

kolkutinav@ukr.net

У статті вивчається проблема літературної герменевтики Д.Донцова в естетико-онтологічному вимірі. На матеріалі шевченкознавчих студій публіциста (переважно статті "Козак із мільона свинопасів") порушуються питання сутності націоналістичної герменевтики, національної ідеї як квінтесенції націоналістичного світогляду дослідника, розглядаються типи Шевченкових героїв, окреслюється предмет шевченкознавчого дослідження.

Ключові слова: герменевтика, націоналізм, національна ідея, Т.Шевченко, Д.Донцов, естетика.

LITERARY HERMENEUTICS DMITRO DONTSOV: AESTHETIC-NATIONAL VECTOR

Kolkutina V.V., PhD, associate professor

*National University "Odessa Law Academy"
Fontanskaya road street, 23, Odessa, Ukraine*

The article deals with the problem of literary hermeneutics D. Dontsov in the aesthetic-ontological dimension. Based on the material of the Shevchenko's studies of the journalist (mainly articles "Cossack from a Million swineherds") the questions of the essence of national hermeneutics, the national idea as a quintessence of the national-centric outlook of the researcher are considered, the types of Shevchenko's heroes are reviewed, the subject of the Shevchenko study is outlined.

It is revealed, that literary hermeneutics D. Dontsov in the broad sense is aimed to literary interpretation of being at the theoretical and practical levels, helps to reveal the interpretive possibilities of artistic words in a nationalistic sense, presupposes the functioning of a number of supporting hermeneutic moduses, that clearly represent a unambiguous national essence: evil, faith, will, repentance, irony, glory, dream, earth, sun, destiny, hut, sea. They are comprehended by the essayist as genuinely separate existential "markers" that make it possible to highlight the core type of literary presence - the hero-character, the Shevchenko's man, the Cossack, and his antipode - an anti-national type person. Through the prism of "Shevchenko's aesthetics", the thinker cultivates a cossack-centric vision, appeals to the signs of Cossack masculinity, represents a new hero-warrior and his main qualitative characteristics: militancy, the Cossack spirit, the awareness of the code of honor as a code of national dignity.

It is explained that D.Dontsov adhered to the Ukrainian national imperative by developing and introducing into the literary methodology an interpretive conceptual idealist-heroic formula - "Shevchenko's aesthetics", which consists of two form-forming components - "Cossack aesthetics" and "aesthetics of the heroic". It is innovative, authentic, original, constructed and tested by the thinker himself as a constructive expression of nationalistic aesthetics.

It is emphasized that poetry and poem analyzed and studied by a publicist, written in different periods of the poet's creative activity, from folk-ballad to sharply-satirical invective, are parts, elements of a complex, three-dimensional interpretive whole capable of restoring, changing, updating, denationalizing manifestations of the reader, to revive his way of being from the passive-observant to the active-nation-assertive.

It is generalized that the essayist works by T. Shevchenko collectively hermeneutically, at the semantic level, form a single whole - a mega-image of Ukraine, which has absorbed the collective and individual "I". The pivotal constants of the world-view of D. Dontsov were the nation, state, culture and man. It is a cross-sectional axis of its historiographical reception, in which the main key concepts were the historical destiny and the appointment of Ukraine

It is concluded that the literary hermeneutics D. Dontsov in an ontological and existential plan is deeply rooted in the existence of a nation, based on nationalism as a form of culture, has a distinct nation-oriented character, aimed at establishing a national identity on the basis of a national idea, in the conditions of colonial pressure finds its interpretive expression in the interpretation of artistic texts as a spiritual and ideological accumulation of the values of a particular writer. It is a worldview that appreciates the artistic heritage of the artist as an example of nationalistic production.

Key words: hermeneutics, national philosophy, national idea, T. Shevchenko, D. Dontsov, aesthetics.

Постановка проблеми. Один із найнеординарніших і найрезонансніших аналітиків ХХ століття Д. Донцов заслуговує бути представленим не як академічний літературознавець, а як націоналістичний філософ та ідеолог, націософ і націоцентричний (національно-екзистенціальний) герменевт. Усі його праці, а значить, і літературознавчі, підпорядковані основній політичній меті: визволенню України від окупантів. Щоб реалізувати цю мету, потрібно було виховати новий тип характеру українця-борця, здатного здійснити це надскладне буттєве завдання. Література у цьому плані поставала могутнім засобом людино-, державо- і націєтворення. У межах новітнього метадискурсу виокремлюється проблема методологічного оновлення українського літературознавства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Саме в такому аспекті кардинальні зрушення у цій сфері висвітлено у працях П. Іванишина, О. Багана, Г. Сварник. Осмислення літературознавчої практики Д. Донцова Петром Іванишиним у контексті методу політичної герменевтики бачиться нам конструктивним, ефективним і переконуючим особливо в контексті виділення “естетики Шевченка” як сутності герменевтики Д. Донцова, націологічної основи його літературної есеїстики: “ми маємо справу з *націоналістичною* (ще – націоцентричною, націологічною, просто національною тощо) *герменевтикою* або *критикою*” [5, с. 196] (виділення П. Іванишина).

Уповні оцінити доробок і значення Д. Донцова, його політико-ідеологічну концепцію і засади, на наш погляд, вдалося Олегу Багану. Фундаментальні дослідження науковця ґрунтуються на глибокому й широкому витлумаченні ідейно-світоглядних засад націоналізму як провідної суспільно-політичної течії часу. Тому скрупульозно осмислена ним публіцистика Д. Донцова з позицій європейського класичного консерватизму-традиціоналізму, філософського волюнтаризму й ірраціоналізму дає можливість чітко визначити та окреслити світоглядні засади Д. Донцова з огляду на націоналізм як на окрему духовно-історичну субстанцію. Цілеспрямований пошук іманентних українській культурі і суспільству націоналістичних ідей в особі і діяльності Д. Донцова здійснила архівіст Галина Сварник, яка вивчила епістолярій Д. Донцова як повновартісне джерело історичних і мистецькознавчих відомостей, що містить унікальну інформацію і свідчить про національно-імперативний характер творів публіциста.

Згадані науковці проблему літературної герменевтики Д. Донцова в естетико-онтологічному вимірі порушили, але вона потребує подальшого уточнення, осмислення, обґрунтування. Нез’ясованими залишаються питання сутності націологічної герменевтики, національної ідеї як квінтесенції націоцентричного світогляду дослідника, типів Шевченкових героїв, предмета шевченкознавчого дослідження, національно-герменевтичного сенсу його літературної есеїстики.

Мета статті: на матеріалі шевченкознавчих студій публіциста (переважно статті “Козак із мільона свинопасів”) обґрунтувати поняття націософської естетики та літературної герменевтики Д. Донцова.

Націологічна герменевтика, що охоплює іманентний герменевтичний потенціал художньої літератури і спрямована на розтлумачення суто національної української культурної дійсності, методологією роз’яснення кардинально різниться від значної частини дослідницької продукції. Нові оприявлені смисли, візіонерські відкриття, відмінні від усталених сенси, винайдені складні художньо-герменевтичні моделі й коди, безумовно, пов’язані з глибинними онтологічними витоками, а новаторське осмислення сутнісних ознак української літератури – результат роботи вдумливого, творчо мислячого інтерпретатора. Фактично герменевтика – це і мистецтво інтерпретації з наголосом на творчому підході до роз’яснення художніх текстів. І очевидно, що таку роботу неможливо здійснити людині байдужій чи нецікавій, без жаги творіння, спрощеній і неглибокій.

Відомо, що на кожному етапі розвитку української культури чи духовності найголовніші проблеми так чи так зосереджені на особі та творчості Кобзаря, на інтерпретації його творчої

спадщини. Д. Донцов був серед тих, хто вивчав творчість Т. Шевченка, виходячи не тільки з особистих міркувань та припущень, а й із власних захоплень, уподобань, ідейних орієнтирів. Постає Кобзаря в історіографічній рецепції мислителя сприяла зміцненню нонконформізму, бунтарського протесту проти існуючого суспільного устрою, кидала виклик затишку, комфортабельності, спокою й гармонії.

Герменевтично й архітектонічно студії Д. Донцова про Т. Шевченка тяжіють до циклічного об'єднання, що дозволяє в цілому охопити їх як організовану художню цілісність, де репрезентовано ідейні обрії та, до певної міри, розглянуто своєрідність переважно періоду “трьох літ” й останніх років творчості Кобзаря. Будучи ідеологічно спрямованим інтерпретатором духовної спадщини українського поета, Д. Донцов відхилявся від поетового задуму, адже усвідомлював не випадковість такого, націоцентричного, типу творчості. Подібну інтерпретацію можна сприйняти, адже як зазначав Г.-Г. Гадамер, смислова глибина твору повідомляє щось інше і більше, ніж те, про що безпосередньо йдеться, а промовляє інше, ніж те, що мають на увазі [1; 2]). Функціональна поява цього зумовлена історичними катаклізмами 20-30-х років ХХ століття. Студії Д. Донцова були і викликом, і реакцією на злободенні проблеми, а постає поета – дійовою особою, котра ідеологічно, творчо, концептуально об'єднує, пов'язує, моделює основні особливості літературно-аналітичного мислення дослідника, його художній світ. Д. Донцов викристалізовувався як літературний герменевт, який у класичному українському метадискурсі виступив проти виразних спотворень особи, світогляду, творчого досвіду Т. Шевченка, виокремивши національний фактор як сутнісний і найважливіший, що прямо стосується осмислення історіософських настанов українського народу.

Націософська ідея реалізується через комплекс системних ознак, спрямованих на національне самовизначення та самоорієнтацію держави у кризовий період. Основна мета автора статті “Козак із мільона свинопасів” – окреслити вплив Шевченкових творів на формування історичної й національної свідомості українців, увиразнити процес національної самоідентифікації, пошуку власного місця в історичному просторі й часі. Есеїст на матеріалі переважно названих ним творів Т. Шевченка (“Сон”, “Безталанний”, “Псалми Давидові”, “Юродивий”, “Доля”, “Буває в неволі”, “Тоголю”, “Минають дні..”, “Никита Гайдай”, “Неофіти”, “Гамалія”, “Гайдамаки”) розкриває сутність провідної еліти (“козаків”) і підвладної верстви (“мільон свинопасів”), показує засоби “перетворення” юрби на націю, з'ясовує, за яких причин творчість поета “була така вибухова”, неначе “динаміт” [3, с. 105].

Головний редактор “Літературно-наукового вістника” ставив перед собою й інші завдання: сформував світогляд пересічного українця та наблизити світобачення Т. Шевченка до сучасності. Публіцист максимально виразно окреслює трагічні сторінки українського народу задля того, щоб гранично точно, контрастно передати байдужість, пасивність, бездуховність поетів-сучасників. Їх спотворений образ, образ суцільних, національно-безтурботних і бездіяльних, герменевтично розкутий і в такий спосіб виступає пересторогою для звичайного українця-сучасника, сповненого турботою й пізнанням власного тут-буття.

Хоч предметом аналізу Д. Донцова виступають твори Кобзаря антисамодержавного, антикріпосницького, антицарського спрямування, у яких головним об'єктом стає викриття всього феодально-кріпосницького устрою самодержавства, системи колоніального гноблення, дослідника цей аспект цікавить, між іншим, побіжно. Стурбованість національними явищами, збереженням сутності власного тут-буття, розуміння небезпеки чужого для людини буття зумовили вибір есеїстом творів Т. Шевченка. В історичному минулому й сучасному України Д. Донцова цікавили події й традиції, пов'язані з визвольною боротьбою українського народу проти загарбників і національного пригнічення. За цих причин він фактично позбавляє Т. Шевченка антисамодержавної й антикріпосницької тематики, віддаючи перевагу національному та історичному: “Коли б він був співцем лише певного суспільного ідеалу (проти кріпацтва) або національно-політичного (за самостійність) – то зійшов би на другий плян з хвилею скасування кріпацтва або досягнення незалежності.

Але – в дійсності – й в сім випадку не втратить він свого значення, бо є ширший, бо криком кричить з нього пригадка того високого найняття душі, з яким тримаються, а без якого падають правлячі верстви, яке в часи долі ще більше не сміє їх покинути, аніж в часи недолі” [3, с. 105]. Тому в статті Д. Донцов не потрактовує кріпацтво як соціальне лихо та не вважає його причиною написання поетових творів. Д. Донцов наголошує, що Т. Шевченко “хоч бачить кріпацтво”, але його більше турбує занепадний стан України та українців: “[...] де колись “паслися коні” – “трава зеленіє”, а в осідку давньої січової анархії – “мудрий німець картопельку садить” [3, с. 103]. Способи буття художньої присутності – від питомо українських до антинаціональних – допомагають есеїсту окреслити сутність українського буття як суцього, бо розглядається всецільно Україна, і буття української людини, – котра дозволила тому німцеві господарювати.

Вивчені публіцистом типи Шевченкових героїв переконують, що духовно-світоглядне накопичення ціннісних орієнтацій екзистенційно репрезентують “шевченківську людину”, українця, що конкретизується у підтипи “простого козака” і “козака-лицаря”. Вони можуть різнитися індивідуальними рисами, зовнішніми ознаками, проте завжди національно присутні, дієві захисники національної справи конституують життєтворчу, буттєву рису радості як боротьби, представляють “Я-буття”, одухотворені визвольними мотивами й сподіваннями: “це верства людей “благородних”, [...] “з білим тілом”, з “чистою, живою, святою кров’ю, [...] що може оздоровити “гниле серце” свинопасів” [4, с. 154].

Предмет донцовського шевченкознавчого дослідження герменевтично можна окреслити як цілісний комплекс, котрий конститує основоструктуру національного сенсу буття. Виокремлюємо дванадцять (відповідно до авторського поділу у статті) модусів, котрі хоч і не чітко визначені в тексті, проте ясно репрезентують недвозначну національну сутність: лихо, віра, воля, покаяння, іронія, слава, мрія, земля, сонце, доля, хата, море. Вони осмислені есеїстом як автентично окремі (про що свідчить навіть композиційна будова статті), екзистенційні “маркери”, що викристалізують, витворюють, дозволяють виокремити стрижневий тип літературної присутності – героя-персонажа, шевченківську людину, козака, світогляд якого закорінений в українське історичне буття, спроектований та націлений на відродження дійсності, національного тут-буття. Це сутнісно національна людина, котра усвідомлює специфіку українського автентичного історичного шляху виключно як козацької боротьби, бо свідомий того, що лише завзята, нескінченна, безкомпромісна боротьба поверне власну долю українцям: “Хто любив землю через кров і предків, того амбіцією було не випускати спадщини предків з рук. Хто любив її з утилітарних причин (“аби добра була для городу”), – той сю спадщину легко випускав: за обіцянки, за миску сочевиці. Як підсоветські літературні плебеї, що уступали право первородства “щирому, мудрому Ленінові”, за те, що – “чабанам дав землі й баранців” взаміну за уступлення йому влади над собою (І. Кулик, Карчай, Гарт, 1028, 1). Як Ісав дав право первородства Якову. Не дурно Біблія оповідає, що Ісав був “орачем”, а Яків – “мешкав в шатрах”” [3, с. 98].

Козак – полісемантична, багатовимірна екзистенція, адже у проекції до майбутнього символізує долю української нації, виступає шляхом оновлення, рішучих змін; уособлює питомі риси національного буття, дотичний до всіх згаданих модусів, закодованих у висловленнях “веде, куди знає”, не “ратайська”, а “войовницька” душа, “панування у своїй країні”, та виступає репрезентантом героїчної, войовничої, шляхетної, володарської філософії й естетики. Він – виразник значно глибшого буттєво-національного налаштування: це тип проповідника, високий взірець духовного керманіча, ідеал національного охоронця, екзистенція безсмертного минулого й водночас долетворчого відновлення майбутнього. Як бачимо, козак виражає суттєво більше, ніж славний герой, аніж ностальгічний спогад про давні войовничі часи, ніж фольклорний образ-персонаж. Це представник надіндивідуального, колективного типу національного тут-буття, котрий консолідує, формує українців як націю, як духовну спільноту, тому представляє і виражає Ми-буття.

Зрозумілість призначення козака як екзистенції стає найбільш помітною в зображенні імперського, антинаціонального типу – конкретизованого образу людини-раба, для якого

вищий ступінь тут-буття – “молитися”, “годити”, “пищати”, “гнутиися”, “похилитися”, та узагальненого образу імперської людини-пана – з одного боку, тих героїв-“свинопасів”, яких “мільйони”, з іншого – отого мудрого німця, який “картопельку садить”, або полохливих, дріб’язкових земляків, що свідомо радіють чужоземному пануванню на українській землі, відкриваючи і віддаючи національний світ на поталу й сплюндрування: “на царя “*молилися*” (“Неофіти”); їхня душа – “всякому *годила*” (“Великий льох”); в їхньому краю “чорт ма людей” (Лист до Я. Кухаренка); там “всі *похилились*” (М. Гоголь); “мужицькі душі” вміють лише “*пищати*” (“Княжна”); самі на себе “кнути вузловаті *плетуть*” (“Кавказ”), “*гнується*, як ті лози, куди вітер віє” [...], в “ярмі *ходять*” (“Сон”)” (курсив – В. К.).

Д. Донцов дотримувався українського національного імперативу, розбудовуючи і вводячи у літературознавчу методологію інтерпретаційну концептуальну ідеалістично-героїчну формулу – “естетику Шевченка”, заангажовану, котра складається з двох формочинних компонентів – “козацької естетики” та “естетики героїчного”. Це новаторський, автентичний, оригінальний, власне вироблений й апробований самим мислителем конструктивний вияв націоналістичної естетики, котрий яскраво і неупереджено доводить створений публіцистом інтерпретаційний механізм оцінки і розуміння художньої спадщини і світоглядну митця у герменевтичному дусі та зумовлює взаємозалежність естетики й методології. С. Квіт зазначав: “поняття методології тісно пов’язане з поняттям естетики. Наприклад, естетика готики, бароко чи натуралізму вже передбачає певний спосіб розгляду художнього твору. Так само можна розглядати ту чи іншу авторську естетику, пов’язану з індивідуальним стилем. Однак власне методологією є акцентована естетика – практично адаптована до критичного вжитку теорія зі своєю системою правил та прийомів” [6, с. 8].

У межах “шевченківської естетики” потужно удосконалюється національно-екзистенційна методологія Д. Донцова – авторський метод тлумачення творів Кобзаря та його світогляду як фундатора глибоко національного способу мислення.

Націософська складова мислення Д. Донцова оберталася навколо ідеї України. Органічна цілісність його світогляду спрямувалася на припинення духовного й державного руїнництва, викорінення з характерів українців рабської покірності, несамостійності в діях та вчинках. Стрижневими константами світоуявлення Д. Донцова виступили нація, держава, культура і людина. Це наскрізна вісь його історіографічної рецепції, в якій основними ключовими поняттями були історична доля й призначення України. Йдеться про основоположний вектор у творчості Т. Шевченка. Дослідник висвітлює українську націософію своєї доби в її глибинній сутності через історіософське прочитання творчої спадщини поета.

Досліджені есеїстом твори Т. Шевченка герменевтично, на смисловому рівні, утворюють єдине ціле – мегаобраз України, що увібрав колективне й індивідуальне “Я”. Вірші та поеми, проаналізовані й вивчені публіцистом, написані в різні періоди творчої активності поета, від фольклорно-баладних до гостросатиричних інвектив, виступають частинами, елементами складного, об’ємного інтерпретаційного цілого, здатного відновити, змінити, оновити денационалізуючі прояви читача, відродити його спосіб буття з пасивно-спостережливого до активно-націєстверджувального. Як літературний герменевт, Д. Донцов, немов у мозаїці, висвітлює сутнісні моменти окремих поезій генія, найбільших і визначальних для усвідомлення й осмислення реципієнтом різних виявів національної ідеї як рятівної та єдиновірної у добу культурного імперіалізму.

Висновки. Літературна герменевтика Д. Донцова в онтологічно-екзистенціальному плані глибоко закорінена в буття нації, заснована на націоналізмові як формі культури, має виразний націєтворчий характер, спрямована на утвердження національної ідентичності на основі національної ідеї, в умовах колонізаторського тиску знаходить своє інтерпретаційне вираження у тлумаченні художніх текстів як духовно-світоглядного накопичення системи цінностей того чи іншого письменника. Це світоглядна течія, що оцінює художню спадщину митця як зразок націоналістичної продукції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гадамер Г.Г. Актуальність прекрасного. *Герменевтика і поетика: Вибрані твори*. Київ : Юніверс, 2001. С. 51-99.
2. Гадамер Г.Г. Герменевтика і поетика: Вибрані твори. Київ : Юніверс, 2001. 288 с.
3. Донцов Д. Козак з мільона свинопасів. *Вісник*. 1935. Річник 3. Т. 2. Книжка 5. С. 97-106.
4. Донцов Д. Літературна есеїстика. Дрогобич : Відродження, 2009. 688 с.
5. Іванишин П. Політична герменевтика Д.Донцова і Є.Маланюка: теоретичні підстави експлікації. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: зб. наук. праць*. Нац. авіац. ун-т. Київ, 2003. С. 196-204.
6. Квіт С. Основи герменевтики: навч. посіб. Київ : КМ Академія, 2003. 192 с.

УДК 821.161.2:398(=161.2)

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2018-1-02>

**ПРИНЦИПИ ВІДБОРУ, СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ТА ПУБЛІКАЦІЇ
ФОЛЬКЛОРНИХ МАТЕРІАЛІВ У ЗБІРКАХ В. А. ЧАБАНЕНКА
“САВУР-МОГИЛА” ТА “СІЧОВА СКАРБНИЦЯ”**

Павленко І. Я., д. філол. н., професор

Запорізький національний університет

вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

irinaznu@gmail.com

Зіставлення фактичного матеріалу та коментарів, укладених та виданих В.А. Чабаненком у 1990 та 1999 роках збірок легенд та переказів Нижньої Наддніпрянщини, розкриває характер розширення джерельної бази у зв'язку із соціокультурними процесами та розвитком свободи слова в Україні. Аналіз характеру та причин збільшення корпусу текстів від “Савур-могили” до “Січової скарбниці”, систематизації та класифікації творів засвідчив повернення у науковий дискурс раніше заборонених праць та фольклорних збірань значної когорти дослідників запорозької спадщини, появу нових як друкованих, так і усних джерел, можливість оприлюднювати матеріали про раніше замовчувані події та особи, зняття обмежень на інформацію про минуле краю та його відтворення у народній історичній пам'яті. Дослідження фольклористичної спадщини В. А. Чабаненка на тлі розвитку української фольклористики останнього десятиліття минулого століття показало, що вона стала креативним поштовхом для видання збірок регіональної народної історичної прози та фольклору про козацтво, досліджень усної народної творчості та динаміки її розвитку на Нижній Наддніпрянщині.

Ключові слова: фольклор, джерела, історична пам'ять, легенди, перекази, свобода слова

**PRINCIPLES OF SELECTION, SYSTEMATIZATION AND PUBLICATION
OF FOLKLORE MATERIALS IN THE COLLECTIONS OF V. A. CHABANENKO
“SAVUR-MOGILA” AND “SICHOVA SKARBNITSA”**

Pavlenko I. Y., Doctor of Philology, professor

Zaporizhzhya national university

Zhukovsky Str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

Comparison of factual material and comments compiled and published by Professor V.A. Chabanenko in 1990 and 1999 collections of legends and traditions, recorded in the Lower Pridniprovja area from the second half of the 19th to the nineties of the 20th century, was carried out taking into account the socio-cultural changes and the development of freedom of speech in Ukraine on the last decade of the 20th century. Analysis of the nature and reasons for the expansion of the body of texts, systematization and classification of folklore material about the return to the scientific discourse of works and folklore collections of many researchers of the Zaporizhzhia cultural heritage, about the emergence of new oral and already published sources, the ability to publish materials about the